

ВІДГУК

офіційного опонента кваліфікаційну наукову працю

КОЛЕСНІЧЕНКА Євгенія Олександровича

«Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII – середина I ст. до Р.Х.», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія (галузь знань: 03 Гуманітарні науки)

Детальний аналіз дисертаційної роботи Є.О. Колесніченка дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки щодо актуальності обраної теми, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, наукової новизни одержаних результатів, їхнього теоретичного і практичного значення, повноти апробації та загальної оцінки кваліфікаційної наукової праці.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з науковими програмами. Монетна справа Нижнього Побужжя належить до найбільш складних і водночас найважливіших напрямів дослідження античної нумізматики Північного Причорномор'я. Саме Березань та Ольвія стали осередками формування найдавнішої локальної монетної традиції регіону, розвиток якої охоплює понад шість століть і відображає економічні, політичні та культурні процеси античного світу. Бронзові монети цих центрів становлять надзвичайно інформативне історичне джерело для реконструкції еволюції грошового обігу, організації монетного виробництва, функціонування полісної економіки та взаємин грецького населення зі скіфським середовищем. Попри майже трьохсотрічну історію дослідження ольвійської нумізматики, низка принципових питань і сьогодні залишається дискусійною. Насамперед це стосується типології окремих серій бронзових монет, їхньої хронології, внутрішньої структури емісій, реконструкції переходу від литого до карбованого виробництва, організації монетної справи та місця бронзових емісій у системі греко-скіфських економічних відносин. Саме необхідність комплексного переосмислення цих проблем із застосуванням сучасних нумізматичних, археологічних і археометричних методів зумовила актуальність обраної теми.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету «Спеціальні галузі історичної науки в архівній, бібліотечній та музейній справі» (державний реєстраційний номер 0119U000514), що підтверджує його відповідність науковим напрямам установи, у якій виконувалася робота.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що сформульовані автором наукові положення, висновки та рекомендації є належним чином обґрунтованими. Їхня достовірність забезпечується широкою джерельною базою, критичним опрацюванням історіографії, використанням комплексу сучасних загальнонаукових, спеціально-історичних, нумізматичних та археометричних методів, а також послідовним застосуванням принципів історизму, системності й наукової об'єктивності.

Дисертація має логічну структуру та побудована відповідно до поставленої мети. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Кожен розділ завершується проміжними висновками, що забезпечує послідовність викладу матеріалу й логічний перехід до наступного етапу дослідження. Загальний обсяг роботи становить 237 сторінок.

У *вступі* належним чином визначено актуальність теми, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, його мету та основні завдання, окреслено хронологічні й територіальні межі, методологічні засади, наукову новизну, практичне значення роботи, особистий внесок здобувача та апробацію результатів дослідження. Особливо важливо, що хронологічні межі охоплюють повний цикл розвитку бронзового монетного виробництва Нижнього Побужжя: від виникнення найдавніших місцевих форм грошей до припинення автономного карбування Ольвії після гетського розгрому середини I ст. до Р.Х. Такий підхід є

достатньо аргументованим і повністю відповідає поставленій дослідницькій меті.

Перший розділ дисертації присвячено історіографії, джерельній базі та методології дослідження. Його структура є цілком виправданою, оскільки саме вона створює підґрунтя для подальших авторських узагальнень. Історіографічний огляд охоплює майже три століття розвитку наукових досліджень ольвійської нумізматики: від перших праць XVIII ст. до сучасних досліджень. Автор не обмежується описом окремих публікацій, а простежує еволюцію наукових підходів до атрибуції, класифікації, типології та хронології монетних емісій, показуючи, які саме проблеми залишаються невирішеними й потребують нового дослідження. Саме такий критичний аналіз історіографії дозволив дисертанту визначити напрями власного дослідження та уникнути дублювання попередніх напрацювань.

Позитивне враження справляє характеристика джерельної бази. Автор залучив до аналізу широкий комплекс археологічних, нумізматичних, епіграфічних та археометричних матеріалів, використав музейні й приватні колекції України та зарубіжжя, матеріали археологічних досліджень, монетні скарби, архівні документи й результати рентгенофлуоресцентного аналізу. Така різноманітність джерел значною мірою забезпечує достовірність запропонованих реконструкцій і дозволяє перевіряти отримані результати різними методами.

Не менш важливою складовою першого розділу є методологічний підрозділ. Дисертант переконливо обґрунтовує використання комплексу взаємодоповнювальних методів дослідження. Особливу роль у роботі відіграють типологічний, метрологічний, штемпельний, іконографічний, стилістичний та топографічний аналізи, статистична обробка матеріалу й результати археометричних досліджень. Саме комплексне використання цих методів стало основою побудови нових типологічних схем і реконструкції розвитку монетної системи Нижнього Побужжя.

Другий розділ дисертації «Монетна справа о. Березань та Ольвії архаїчного та класичного періодів» є центральною частиною дослідження, оскільки саме тут

найбільш повно реалізовано головний науковий задум автора. Якщо перший розділ створює історіографічне, джерелознавче й методологічне підґрунтя роботи, то у другому дисертант переходить до розв'язання основних дослідницьких завдань шляхом побудови власних типологічних схем бронзових монет Нижнього Побужжя. Саме вони стали методологічною основою реконструкції розвитку місцевої монетної справи від найдавніших литих форм грошей до становлення регулярного карбування.

Насамперед позитивної оцінки заслуговує дослідження найдавніших монет Нижнього Побужжя, викладене у підрозділі 2.1 (с. 96–111). Автор не обмежується уточненням відомих класифікацій монет-«стрілок», а пропонує нові підходи до систематизації їхніх сегментів, що дозволяє точніше реконструювати початковий етап розвитку місцевого грошового обігу. Водночас найбільш вагомим результатом цієї частини дисертації є створення авторської типологічної схеми анепіграфних монет-«дельфінів», у межах якої виділено 18 основних типів і близько 130 різновидів ливарних форм. Важливо, що ця типологія побудована не за одним формальним критерієм, а ґрунтується на комплексному аналізі морфологічних, технологічних та метрологічних ознак. Завдяки цьому авторові вдалося простежити еволюцію форми, технології виготовлення й вагових характеристик цих монет та показати, що зміни їхньої типології безпосередньо відображають процес становлення власного ольвійського монетного виробництва й поступове посилення полісного контролю над грошовим обігом. Саме в цьому полягає наукова цінність запропонованої схеми, яка є не каталогом різновидів, а моделлю історичного розвитку ранньої монетної системи Нижнього Побужжя.

Такий самий підхід простежується і при дослідженні великих литих монет Ольвії (с. 112–121). Дисертант не лише уточнює класифікацію серій груп Афіни, АРІХО та Деметри, але й фактично створює авторську реконструкцію їхнього розвитку, у якій поєднано іконографічний, метрологічний, технологічний та хронологічний аналіз. Запропонована схема дозволяє встановити послідовність основних емісій, уточнити їхню номінальну структуру та показати закономірності розвитку литого монетного виробництва. Завдяки цьому окремі

групи великих литих монет постають не як ізольовані емісії, а як взаємопов'язані складові єдиного процесу формування монетної системи Ольвії.

Не менш переконливою є реконструкція завершального етапу розвитку литої монети та переходу до регулярного карбування (с. 122–143). Особливої уваги заслуговує те, що цей процес розглядається не як механічна зміна технології, а як закономірний етап еволюції місцевої монетної системи. Саме у цьому контексті дисертант створює ще кілька самостійних типологічних моделей: систематизує корпус молодших номіналів карбованої міді, виділивши 66 типів дихалків, а також істотно уточнює структуру так званої «обольної серії», виділяючи дві стилістичні групи та встановлюючи щонайменше 26 різновидів оболів. Варто наголосити, що всі ці побудови виконують не лише класифікаційну функцію. Вони дозволяють реконструювати внутрішню організацію монетного виробництва, простежити послідовність емісій та обґрунтувати місце окремих номіналів у формуванні багатомінальної грошової системи Ольвії середини IV ст. до Р.Х.

Слід особливо відзначити, що запропоновані дисертантом типологічні схеми не є ізольованими класифікаціями окремих груп монет. Вони утворюють взаємопов'язану систему, у межах якої результати аналізу кожної монетної серії стають підґрунтям для реконструкції наступного етапу розвитку монетної справи Нижнього Побужжя. Саме завдяки такій побудові автору вдалося відтворити безперервну еволюцію місцевого монетного виробництва, простеживши її від найдавніших литих форм грошей до становлення повноцінної системи карбованої бронзової монети. Такий підхід є одним із найбільш вагомих методологічних здобутків дисертаційного дослідження.

Позитивної оцінки заслуговує і те, що побудова авторських типологічних схем здійснюється не шляхом механічного групування матеріалу, а на основі комплексного застосування спеціальних нумізматичних методів. При визначенні окремих типів та їх внутрішньої структури дисертант системно використовує типологічний, метрологічний, іконографічний, стилістичний та штемпельний аналіз, доповнюючи їх результатами археометричних досліджень, статистичної

обробки матеріалу та вивчення археологічного контексту знахідок. Саме така комплексність методичного інструментарію забезпечує високий ступінь аргументованості запропонованих класифікацій та переконливість сформульованих висновків.

Важливо й те, що автор послідовно уникає надмірної деталізації типологічних побудов. Виділення нових типів або різновидів ґрунтується не на випадкових відмінностях окремих екземплярів, а на сукупності стійких морфологічних, технологічних та метрологічних ознак. Такий підхід свідчить про високий рівень наукової культури дослідника і забезпечує практичну придатність запропонованих схем для подальших нумізматичних досліджень, музейної атрибуції та укладання каталогів.

На переконання опонента, *третій розділ* є кульмінацією всієї дисертації. Якщо у другому розділі дисертант розробляє методологічні засади власної реконструкції монетної справи Нижнього Побужжя, то в третьому він застосовує їх до найскладнішого та найбільш дискусійного етапу історії ольвійського монетного карбування, пов'язаного з бронзовими емісіями елліністичного часу. Структура розділу побудована логічно й послідовно: від дослідження «борисфенів» як основи монетного обігу ранньоелліністичної Ольвії до аналізу бронзових емісій III–II ст. до Р.Х., монет пізньоелліністичного часу та завершального етапу автономної монетної справи поліса.

Безперечно, центральне місце в цьому розділі займає підрозділ «Ольвійські «борисфени»» (с. 145–158). Саме тут найбільш повно проявився науковий потенціал дисертанта як дослідника-аналітика. Спираючись на матеріали музейних колекцій, архівних зібрань, опублікованих знахідок та власні спостереження, автор здійснив систематизацію 110 типів «борисфенів», які об'єднав у вісім послідовних типологічних груп. Ця схема не є механічним збільшенням кількості різновидів порівняно з попередніми класифікаціями. Її принципова відмінність полягає у тому, що кожна група визначається комплексом взаємопов'язаних ознак: особливостями штемпельного різьблення, іконографії, диферентів, метрології, стилістики та хронологічного положення окремих емісій.

Саме тому запропонована типологія має не описовий, а історико-реконструктивний характер.

Особливої уваги заслуговує те, що побудована дисертантом типологічна схема дозволила суттєво уточнити хронологію окремих емісій та простежити внутрішню логіку розвитку монетної справи Ольвії наприкінці IV – у III ст. до Р.Х. Фактично автор відмовляється від традиційного розгляду «борисфенів» як сукупності окремих монетних типів і пропонує бачити в них динамічну систему взаємопов'язаних емісій, яка відображає еволюцію економічного життя поліса, зміни в організації карбування та поступову трансформацію монетного обігу. Саме ця реконструкція, на мою думку, є одним із найбільш вагомих наукових результатів усієї дисертації.

Високо оцінюючи запропоновану класифікацію, слід підкреслити ще одну її важливу рису. Автор не розглядає типологію як самодостатню мету дослідження. Навпаки, вона виступає інструментом історичного аналізу, який дозволяє пояснити закономірності розвитку монетного виробництва. Саме тому реконструкція восьми послідовних груп «борисфенів» органічно пов'язується із питаннями розвитку грошового обігу, політичної історії Ольвії, діяльності монетного двору та загальних економічних процесів ранньоелліністичної доби. Такий підхід суттєво розширює інформаційний потенціал нумізматичного матеріалу як історичного джерела.

Не менш важливим є те, що дисертант послідовно застосовує вироблені ним методологічні принципи й при дослідженні наступних бронзових емісій елліністичного часу. Аналіз монет другої половини III – кінця II ст. до Р.Х. (с. 159–162) та монет II ст. до Р.Х. (с. 163–182) побудований не як перелік окремих типів, а як реконструкція еволюції бронзового карбування в умовах постійних економічних і політичних змін. Автор уточнює внутрішню структуру серій типів «Лучник», монет колегії Семи, груп Деметра–зброя, Геракл–зброя, ВΣΕ та інших випусків, визначає їхню послідовність, місце в системі монетного обігу та взаємозв'язок між окремими емісіями. Саме ця системність дослідження вигідно

відрізняє дисертацію від більшості попередніх праць, у яких відповідні серії аналізувалися переважно ізольовано.

Важливим складником третього розділу є також дослідження поширення ольвійської монети за межами поліса, аналіз монетно-речового комплексу з околиць с. Хребтіїв, систематизація бронзових монет скіфських царів та реконструкція розвитку монетної справи Ольвії мітрідатівського періоду. У всіх сюжетах простежується одна характерна риса дисертації: кожне нове дослідження ґрунтується на попередньо створеній авторській типологічній схемі, а сама типологія стає відправною точкою для ширших історичних узагальнень щодо економічних зв'язків, політичної інтеграції та греко-скіфських взаємин. Саме така логіка побудови роботи забезпечує її внутрішню цілісність і концептуальну завершеність.

3. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях та апробація результатів дослідження. Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи достатньою мірою апробовані й знайшли належне відображення у наукових публікаціях автора. За темою дисертації опубліковано п'ять наукових статей, чотири з яких вийшли у виданнях, що індексуються міжнародною наукометричною базою Scopus (Q1–Q2), а одна опублікована у фаховому виданні України категорії «Б». Крім того, результати дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, що засвідчує їх належну апробацію в науковому середовищі.

На думку офіційного опонента, тематика наукових публікацій повністю відповідає змісту дисертації та послідовно відображає основні напрями проведеного дослідження. Особливу увагу привертає те, що найважливіші результати, присвячені переходу від литої до карбованої монети, поширенню литих ольвійських монет за межами хори, а також окремим питанням типології монет Ольвії, опубліковані у високореєтингових міжнародних наукових виданнях. Це свідчить про їх актуальність, наукову новизну та позитивне сприйняття фаховою спільнотою.

Зміст наукових праць, рівень їх опрацювання та результати апробації дають підстави стверджувати, що основні положення дисертаційної роботи достатньою мірою висвітлені у публікаціях автора, пройшли необхідну наукову апробацію та відповідають вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

4. Ступінь наукової новизни одержаних результатів дисертаційної роботи. Аналіз дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що вона є самостійним завершеним дослідженням, у якому сформульовано низку нових наукових положень, що мають істотне значення для розвитку античної нумізматики, історії грошового обігу та спеціальних галузей історичної науки. Наукові результати дисертанта відзначаються внутрішньою логічною узгодженістю, належним рівнем аргументованості та спираються на комплексне використання нумізматичних, археологічних, джерелознавчих і археометричних матеріалів.

На думку офіційного опонента, головна наукова новизна дисертації полягає не в уточненні окремих датувань чи введенні до наукового обігу нових монетних екземплярів, хоча й ці результати мають самостійне значення. Основним здобутком виконаного дослідження є створення цілісної системи авторських типологічних схем бронзових монет Нижнього Побужжя, яка стала методологічною основою реконструкції розвитку місцевої монетної справи протягом майже шести століть. Саме ця концептуальна єдність вигідно вирізняє дисертацію серед попередніх досліджень, у яких окремі монетні серії, як правило, аналізувалися ізольовано одна від одної.

Таким чином, на думку офіційного опонента, наукова новизна дисертації має комплексний характер і полягає насамперед у створенні нових авторських типологічних схем основних груп бронзових монет Нижнього Побужжя, які стали підґрунтям для реконструкції еволюції монетної справи Березані та Ольвії від кінця VII ст. до Р.Х. до середини I ст. до Р.Х. Саме ця обставина визначає наукову цінність виконаного дослідження та його вагомий внесок у розвиток античної нумізматики й спеціальних галузей історичної науки.

5. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів.

Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає у формуванні цілісного уявлення про розвиток бронзового монетного виробництва Нижнього Побужжя від кінця VII ст. до Р.Х. до середини I ст. до Р.Х. Запропоновані автором типологічні схеми, уточнення хронології окремих емісій та реконструкція взаємозв'язків між різними групами монет істотно розширюють сучасні уявлення про становлення й еволюцію грошової системи Березані та Ольвії. Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання запропонованих класифікацій під час атрибуції, датування та наукового опису бронзових монет Нижнього Побужжя. Матеріали дисертації можуть бути залучені при підготовці нумізматичних каталогів, музейних описів, електронних баз даних, узагальнювальних праць з історії грошового обігу, а також у викладанні курсів з античної історії, археології, нумізматики та спеціальних галузей історичної науки.

6. Дотримання принципів і норм академічної доброчесності. У науковій кваліфікаційній праці Колесніченка Євгенія Олександровича «Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII ст. до Р.Х. – середина I ст. до Р.Х.» порушень принципів і норм академічної доброчесності не виявлено.

7. Дискусійні моменти та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи науковий рівень, актуальність та практичне значення дисертаційного дослідження, офіційний опонент вважає за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, які мають переважно дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку виконаної роботи.

По-перше, заслуговує схвалення прагнення автора максимально деталізувати типологію окремих монетних серій, насамперед анепіграфних «дельфінів» та «борисфенів». Водночас у ряді випадків межі між окремими виділеними типами й різновидами залишаються недостатньо чітко окресленими. Не завжди очевидно, чи відмінності, покладені в основу класифікації, мають системний характер і відображають самостійні емісії, чи є наслідком природної варіативності лиття, зношення форм або особливостей конкретних виробничих

циклів. У подальших дослідженнях доцільно було б ширше застосувати кількісні методи аналізу та статистичну оцінку морфологічних ознак для перевірки запропонованої типологічної моделі.

По-друге, дисертація вирізняється значною джерельною базою та широким використанням сучасних методів дослідження, зокрема археометричного аналізу. Разом із тим окремі результати рентгенофлуоресцентних досліджень могли б бути ширше залучені до історичної інтерпретації отриманих даних. У ряді випадків зіставлення археометричних показників із типологічними та хронологічними спостереженнями дозволило б ще повніше обґрунтувати окремі реконструкції розвитку бронзового монетного виробництва.

По-третє, запропоновані автором типологічні схеми є одним із найвагоміших результатів дисертації. Водночас для їх подальшого використання у практиці нумізматичних досліджень було б доцільно у перспективі підготувати окремий ілюстрований корпус або електронний каталог усіх виділених типів і різновидів із чіткою системою їх позначень. Це значно полегшило б практичне застосування запропонованих класифікацій іншими дослідниками.

По-четверте, в дисертації недостатньо приділено уваги поширенню ольвійської бронзової монети за межами Нижнього Побужжя, відповідно практично залишилися по за увагою картографічні методи аналізу та просторової візуалізації знахідок, що дало б можливість наочніше простежити динаміку функціонування монетного обігу в різні історичні періоди.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, стосуються окремих аспектів дослідження та жодною мірою не применшують наукової цінності виконаної дисертаційної роботи. Навпаки, вони можуть бути враховані автором у подальших наукових дослідженнях і при підготовці монографічного видання дисертації.

8. Загальний висновок. Дисертаційна робота Є.О. Колесніченка «Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII – середина I ст. до Р.Х.» є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному та методичному рівні.

Дисертація Євгенія Олександровича Колесніченка «Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII – середина I ст. до Р.Х.» за актуальністю теми, ступенем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів, обґрунтованістю наукових положень та рівнем їх апробації відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її автор Колесніченко Євгеній Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

3 серпня 2026 року

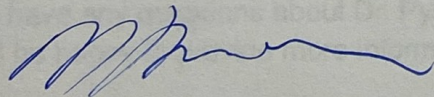
Офіційний опонент:

PhD з класичних наук, аналітик даних та

фасилітатор Дослідницького інституту Гетті

(Лос-Анджелес, Каліфорнія, США)

Марк ПИЖИК

July 16, 2026

To Whom it May Concern:

As a part of the J. Paul Getty Trust, based in the city of Los Angeles, the Getty Research Institute (GRI) is an international center that is devoted to preserving, creating, and sharing resources related to the history of art, conceived in the broadest terms.

Dr. Mark Pyzyk has held the role of Data Analyst and Facilitator at the GRI since April 2024. He works in the Division of Research and Knowledge Creation with responsibilities that bridge two programs, the Getty Vocabulary Program and the Getty Provenance Index. In this capacity, he contributes to the development and maintenance of major database projects related to art and cultural heritage.

Dr. Pyzyk holds a PhD in Classics from Stanford University, with a specialization in ancient history and digital humanities. His record includes significant accomplishments in the areas of Greek and Roman numismatics, Linked Open Data, and Ukrainian heritage.

If you have any questions about Dr. Pyzyk's role or record, please let me know. I would be happy to provide more information.

Sincerely,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A Perchuk', with a stylized, cursive script.

Andrew Perchuk
Interim Director